

pirja z lesenim dnóm, na katerem je prilepljena sveča. Ako srečamo pozneje v noči kakega Turčina s svojo ženo, vrača se gotovo od kakega „sijela“ t. j. večerne zabave, ter moléé pred njo stopa.

Po noči izvlekó iz dolapa, t. j. nekakve v zidu izdolbene omare, žimnice, jastuke (blazine) i pokrivala, pa se po največ kar oblečeni spat vležejo. Po noči čuva dućane „pasvandžija“, kateri vsak čas, vzlasti kedar se približuje kaka oseba, z debelim kijem ob tla udarja v znak, da čuva. Po zimi si greje zmrznene ude na manganu, po letu se pa zavleče včasih pod kak dućan ter mirno spava vedóč, da iz teh lesenih barak nikdo kaj vrednega ukrasti ne more.

(Dalje pride.)

Kako so stari narodi mrtve pokopavali.

Spisal *Fr. Wiesthaler.*

(Konec.)

A oglejmo si zdaj tanje slovanske mrtvaške obrede!

Zima je Slovanu podoba smrti. Zató so nosili na praznik pomladanske boginje Vesne podobo zime okrog ter jo konečno vrgli v vodo, češ zdaj je pomlad premagala zimo, življenje pa smrt. Ta običaj se je ohranil pri vseh slovanskih rodovih do današnjega dne. Kresni dan bil je posvečen Črnobogu (Črnemu bogu), solnčnemu božestvu in vladarju spodnjega sveta; ker namreč s tem dnevom noči daljše postajajo, mislili so, da se začjenja z njim njegovo vladanje. Malo pred zimo, na vernih duš dan, obhajali so praznik vseh mrtvih, katerim so na grobove jedila in luči postavljali. O božiči se je slovesno praznoval začetek novega leta, čas, v katerem se začne daljšati dan. Po nekej litvanskej bajki sedi boginja Verpeja na nebu in prede človeštvu niti življenja. Vsaka nit ima svoj konec v zvezdi. Zvezde, ki stojé nizko na obnebj, pomenjajo mlade, visoko stoječe pa stare ljudi. Kedar umrje kak človek, pretrga se nit in zvezda pade na tla — zvezda se je utrnola. Ta mišljava, ki tudi nám Slovencem ni neznana, je sicer zeló poetična in prikupljiva, a da je Slovana, kedar se je smrti spomnil, tudi groza spreletela, pričajo nam mnoga pošastna bitja, ki jih je preplašena njegova domišljija stvarila. Tako na pr. so častili severni in vzhodni rodovi kot smrtno boginjo grdo baburo Ježibabo ali Jagababo, kterej so naredi še več priimkov, kakor: Morana, Marena, Morena, Murienda, Mamurienda. Strahovita prikazen je tudi kužna devica, ki jo imenujejo: Powietrze ali Džuma (= kuga), Srbi, Slovaki in Slovenci pa Kuga. Na ramah slabotnega starca ali pa na dvo-

kolesnem vozu sedéč in spremljana od raznih pošastij divjá in mori po celej deželi, dokler novo leto njene silovite moči ne uniči. Srbom so boginje osode in smrti Vile, duše nevest, ki so pred svatbo umrle. One ljubijo petje in ples in niso zlobne; le nad tem, ki je moti pri njihovih plesih, maščujejo se krvavo ter mu iztrgajo roko, nogo, dà celó srce, ali ga pa tresejo tako dolgo, da spusti svojo dušo. Najhujše so na kresni večer. Narodne pesni nam je slikajo kot črnooke, prostolase device, v dolgih belih oblekah, ki bivajo na gorah in v gozdih in so urne ko blisk. Kakor na perutih zibljejo se po zraku, od koder spuščajo smrtonosne puščice na zemljane ter je pošiljajo v podzemeljski svet. Da ljubljenim junakom tudi dan smrti naznanjajo, posnamemo lahko iz krasne narodne pesni: „Smrt kraljeviča Marka“. Strašljiva bitja so na dalje ruski Lěšie ali Lěsnye, lesni ali gozdni duhovi, ktere v obče nazivajo gospodarje gozdovja. Po telesu so kosmati, jednooki, kričijo s človeškim, ptičjim in zverskim glasom, plakajo kakor mrlo dete, pojó, ploskajo z rokami ter zapeljujejo ljudi s ceste v svoje brloge, kjer je s ščegetanjem umoré. A najgrozovitejša prikazen, kar jih je rodila slovanska fantazija, so brez dvojbe vukodlaki ali vampiri. Starejše srbske narodne pesni se mnogo z njimi bavijo in vera v nje se je še dandanes živa ohranila v Litvi, na Poljskem, Moravskem in v drugih deželah. Vukodlak je namreč mrlič, ki v grobu dalje živi, po noči iz njega prihaja in ljudem, osobito sorodnikom, dragi sok življenja pije, da samega sebe hrani in ne strohni, kakor druga trupla.

Saska kronika omenja lužiško-srbskega vladarja mrtvih, boga Flynsa. „Flyns“ (= kremen, kresalni kámen) je nemško ime za slovansko solnčno božestvo in ne znači po Trstenjakovem¹ mnenji nič drugega nego Črnoboga. Prilastovali so mu podobo kostnjaka ali pa suhega, bledoličnega moža; s tem so namreč hoteli izražati deloma misel na smrt, deloma na jesensko-zimsko solnce, ktero si Slovani sploh kot slabega starca predočujejo. Da je pa solnčni bog ob enem smrtni, prihaja od tod, ker stopa i solnce vsak večer v doljni svet. Tudi skandinavsko solnčno božestvo Odin kraljuje v podzemlji. Gorečo zubljo v rokah držéč stoji Flyns na kresalnem kamenu in ima na ramah leva, ki pomenja po saskej kroniki vskrsenje (vstajenje), „ker s svojim rjoventjem mrtve vzbuja“, a lev je le symbol pekočega poletnega solnca, kresilnik pa hrani nevidno v sebi iskro in je tedaj pomenljiva podoba v smrti otrpnenega življenja, ki se bode prej ali slej zopet vzbudilo.

Poljakom bil je vladar duš Vielon. Kedar so njemu žrtvovali, napravili so ob enem gostijo svojim mrtvim, položivši na štiri grobne

¹ Glej Dav. Trstenjak „Raziskavanja na polji staroslovenske mythologije“ v Letopisu Matice Slovenske za leto 1871. str. 172 in sl.

ogle oprazene, načehnene kolačke. Ta mrtvaški praznik obhajal se je najbrže spomladi. Isto božanstvo nahajamo pri Samogitih, samo da je žensko bitje; ime mu je Wielona ali Wielena. Starim Litvancem je boginja večnosti Wellona; na njen praznik gostijo mrtve ter jo prosijo, naj dovoli dušam, da se udeležé gostije. Kar je Ježibaba Slovanom sploh, to je Litvancem Wellona posebej, le da se je pri njih boginje prvotni pomen bolj čist ohranil, nego pri drugih Slovanih, katerim je Ježibaba večkrat ravno to, kar Kuga. Razven Vielona poznajo Poljaki in Slezaki še drugega podzemeljskega vladarja, kateremu pravijo Nija ali Niam.¹ On čuva duše po telesnej smrti ter je sprevaža v boljšo deželo. V Gneznju imel je svoje svetišče; „zató pa je bilo Gnezno mesto duš in mrtvih, zató so Poljaci svoje kralje blizu Gnezna (v Poznanju) pokopavali. Gnezno je namreč gnezdo, in mesto je dobilo svoje ime od tod, ker prihajajo duše na oni svet kot mlade ptice, ki so se luščine pozemskega življenja iznebile. Ptica, duša in duh pa so v vseh poverljivih pomenljive podobe. Kar je za Poljake Gnezno, to je za Slezake Nimč = Niamovo mesto.“ Po Trstenjakovem mnenju je tudi Niam le drugo ime za „Črnoboga“.

Svoje mrtve spravljajo stari Slovani na dva načina: ali truplo sežgó in v pepelnjaku zbrani pepel v zemljo položijo, ali pa je pokopljejo, ne da bi je bili prej vpepelili. V obeh slučajih nasipljejo gomilo (mogilo) ali pa tudi ne. Gomile so grobni spomeniki, napravljeni junakom ali velmožem (lehem); trupla navadnih ljudi pokopljejo sežgana ali ne-sežgana, deloma na skupnih mrtviščih, deloma pa na takih, ki so lastnina posameznih družin. Sežiganje je bilo v poganskej dobi najbrž bolj običajno, vsaj pri Poljakih, Čehih, polabskih Srbih in Rusih. O slovanskih naših prednikih trdi Trstenjak,² „da se v vsakej njihovih gomil nahajajo pridavki“ in „da so proste ljudi sežigali ter na sožgalino nasipali gomilo; le v grobe vojvodov, knezov, županov in duhovnov polagali so dragocenosti.“ Poljski Radimiči in drugi naseljenci na Ruskem so pepel in kosti sežganih svojih mrličev shranjevali v piskrih in pepelnjakih, ktere so na slope ob glavnih cestah postavljali. Vsi stari viri nam soglasno potrjujejo, da je tudi slovansko vdovo vezala dolžnost, v smrti se združiti s svojim možem. Najbolj obširna poročila so se nam ohranila o ruskih mrtvaških slovesnostih. Arabec Ibn Foszlan, ki je v letih 921. 922. po Kr. kot poslanec h „kralju Slovanov“ (to je Bolgarov ob Volgi) potoval ter na tej poti marsikaj zanimivega videl, nam je popisuje blizu takó-le:

¹ Kot božanstvo ženskega spola, pa istega pomena zove se pri Čehih Nia, pri Moravcih pa Ninwa.

² Glej Dav. Trstenjak „Slovenske gomile“ v „Kresu“ l. 1881. str. 675.

„Umril je bil ravno eden njihovih glavarjev. Spustivši ga v grob, razprostrli so črez-nj streho ter ga ondi hranili deset dnij, v katerem času so mu obleko napravljali. Če umrje reven človek, stešejo mu barčico ter ga precej na njej sežgó. Kedar se pa preseli v večnost kak bogataš, razdelé vse njegovo imetje v tri dele: tretjino dobi njegova družina, za drugo tretjino nakupijo mu oblačil, za tretjo si pa priskrbé vpijančljivih pijač, katerih se na dan slovesnega pogreba tako naužijejo, da pogine marsikteri izmed njih s čašo v roci. Takoj po smrti glavarjevej vprašala je rodovina njegove dečke in deklice: „Kdo izmed vas hoče z njim umreti?“ Kakor skoro vselej, oglasila se je tudi takrat deklica. Da bi se pozneje ne skesala in morda ušla, izročili so jo mladima varuhinjama, ki ste jo morali spremljati, kamer se je koli podala. Kajti kakor hitro se kdo oglasi, da hoče prostovoljno umreti s svojim gospodom, ne more se več odtegnoti smrti, ko bi se tudi hotel. Med tem so pripravljali, kar je za sežiganje potrebno; deklica pa je ves čas pila in veselo prepevala.

Na dan, ko se je imel mrlič sežgati, napotil sem se k reki, kjer je stala njegova ladija. A že je bila na suho potegnena in na štiri lesene ogelne klade položena, okrog njih pa so bile postavljene velike, človeku slične podobe iz lesa. Zdaj so prinesli klop, dejali jo na ladijo ter pognoli s prešito, z vato podvlečeno odejo, z grško zlato tkanino in z blazinami iz iste tvarine. Nato je nastopila grda babnica satanskega obraza, kterej rekaajo „smrtni angelj“. Ona priskrbi mrliču obleko in vso opravo, ona usmrti tudi deklico. — Prišedši h grobu odpravili so streho ter izvlekli mrliča v mrtvaškem prtju, v kojem je bil umrl. Izpremenil se ni nič, le da je bil vsled premraza, ki je v tej deželi domá, ves črn. Z mrličem spravili so na dan vse, kar so mu bili preje v grob položili: vpijančljive pijače, sadje in lutnjo. Ko so ga potém oblekli v spodnje in zgornje hlače, črevlje, kurtak, zlatotkan kaftan z zlatimi gumbi ter mu dali na glavo s sobolovino obšito kapo iz zlate tkanine, odnesli so ga v šotor na ladiji, posadili na gore omenjeno odejo, podprli glavo z blazinami in mu priložili sadja, vpijančljivih pijač, prežilike, kruha, mesa, čebulje, pa tudi njegovo orožje. Na ladijo vrgli so v dva dela razklanega psa, meso dveh konj, ktera so prej tako dolgo gonili, da sta se spotila, in potém so jih z meči razsekali, nadalje dva razmesarjena vola in konečno še zaklanega petelina in kuro.

Ves ta čas se je smrti posvečena deklica gori in doli izprehajala ter na zadnje stopila v eden izmed šotorov, kojih je bilo več ob vodi postavljenih. Njegov prebivalec se je z njo telesno združil ter jej rekel: Povej gospodu svojemu, da sem to le iz ljubezni do tebe storil.

Ko se je približal petek popoldan, peljali so deklico k nekej stvari, ki je bila izstopnej naddurnej polici podobna. Stopivši možem na dlan gledala je na to policio in govorila besede, kojih nisem umel. Nató so

jo možje na tla spustili, ali kmalu jim je stopila zopet na dlan in se ravno tako vedla, kakor prvič. To se je ponovilo še edenkrat. Vprašal sem tolmača, kaj je golčala. „Prvič,“ odgovori mi, „je rekla: Glej! tu vidim svojega očeta in svojo mater; drugič: Glej! zdaj vidim sedeče vse svoje umrle sorodnike, in tretjič: Glej! tam je moj gospod, on sedi v raji. Raj je tako lep, tako zelen. Pri njem so njegovi možje in dečki. On me kliče. Peljite me vendar k njemu!“ Podali so jej bili tudi kuro, kterej je glavo odrezala in proč zagnala; glavo samo pa so možje na ladijo vrgli. Nató so tirali deklico k ladiji; ona pa je snela svoji narokvici ter ji dala „smrtnemu angelju“, snela je tudi nanožnici in ji podarila strežočima deklicama, ki ste hčeri one grde babe. Zdaj so jo dvignoli na ladijo, a v šotor je še niso pustili. Prišli so možje s ščiti in palicami ter jej ponudili čašo, napolnjeno z vpijančljivo pijačo. Vzemši jo zapela je in tekočino izpila. „Tako se poslavlja s svojim,“ pošepetal mi je tolmač. Dajo jej še drugo čašo; tudi to vzame in zapoje dolgo pesen. Kar jej zaukaže starka, naj se podviza, čašo izprazni in v šotor podá. Vsa prepadena in vegava pomoli deklica le glavo med šotor in ladijo; pa ko bi trenol, zgrabi jo starka za glavo in porine v šotor, kamer i sama stopi. Nató začno možje s palicami ob ščite biti, da bi se krik in vik uboge žrtve ne slišal ter drugih deklic ne preplašil, ki bi se vsled tega zbale, umreti kdaj s svojim gospodom. Ko je v šotor stopilo šest mož in se zaporedoma z deklico spečalo, položili so jo gospodu na stran. Dva sta jo prijela za noge, dva za roke, starka pa jej je ovila okrog vratú vrv ter njena konca izročila možema, da jo nategneta. Potém jej je zabodla velik nož s širokim rezalom med rebra, moža pa sta jo davila, da je dušo izdahnola.

Zdaj je nag pristopil umrlega najbližji sorodnik, vzel in prižgal polence ter se podal za ladijo, držéč z eno roko goréč les, drugo pa na zadnjici, dokler se niso drva pod ladijo vnela. Pa tudi drugi so z žigicami in na vrhu prižganimi poleni prišli in oboje na gromado pometali, ktere se je ogenj hitro polastil. Ker je močen veter pihal ter mu plamen netil, bilo je, predno je ura pretekla, vse vpepeljeno: drva, ladija, mrlíč, deklica in kar je bilo še na ladiji nakopičenega. Nad sožgalino nasipali so okroglo gomilo, postavili v sredino (holma) veliko drevó chalandž (aliter: veliko brezovo drevó), napisavši ná-nje ime umrlega in ime ruskega vladarja. Nató so odšli.“

To poročilo nam izpričuje, da so poganski Rusi svoje mrtve še po tretjem načinu spravljali: Napravili so mrlíču na ladiji ali barčici gromado ter ga z ladijo vred sežgali. Na ta običaj naleteli smo že pri Germanih; vendar se ne dá trditi, da so se ga Slovani od njih naučili. Ker se nahaja i pri drugih sorodnih narodih, bil je brez dvojbe sploh arjevropski.

Po pogrebu vršile so se mrtvemu na čast večkrat bojne igre, ktere so imenovali „trizna“. ¹ Celo svečanost končala je velika pojedina (strava), pri kateri so popevali različne žalnice. Ta obred ohranil se je še pri večini slovenskih rodov do današnjega dne, le da se obhaja večjidel sedmi dan po smrti (odtod slovenska beseda sedmina) in v hiši mrličevej, ne kakor „strava“ na gornji ali blizu nje.

Razne malenkosti.

5.

Bodi mi dovoljeno dostaviti nekoliko vrstic gosp. Fr. Hubada zanimivemu sestavku „Nemška pesen o Hildebrandu in njene sestre slovanske“, natisnenemu v lanskem Kresu na str. 630. do 638. Ker je čitateljem snov tega epičnega predmeta gotovo še dobro v spominu, ni je treba tú ponavljati in torej pričnimo kar z dostavki samimi.

Vsa stvar suče se glavno o boji med očetom in sinom ali pa med bratoma in to obakrat vsaj z večine s tragičnim koncem dejanja. Navadnejša in tudi starejša je pač tradicije ona oblika, v kateri je ohranjen spomin o boji med očetom in sinom, kakor je to osobito v ruskeji med slovanskimi ali v starogrškeji, staroperzijskeji, irskeji, francozkeji in še drugde.

Za srbsko navedena je v omenjeneji razpravi pesen o Predragu in Nenadu. ² Nenad premaga in usmrti Predraga, a doznavši, da je mrtvec bil brat njegov, potegne izza pasú nož, zabode si ga v srce in pade mrtev poleg brata.

Večkrat sem že govoril in pisal o uzajemnosti mnogih národnih pripovednih snovij srbskih in bolgarskih ter ob enem poudarjal velike prednosti prvih mimo drugih. Isto nahajamo prav tako tukaj ali takrat z razločkom, da je tudi bolgarska povest epično še dokaj dovršena ter dejanje jasno do najmanjših posamnostij. Nahaja se v P. Bezsonova danes že sila redkeji knjigi „Bolgarskija pšni iz sbornikov Venelina, Katanova i drugih Bolgar“, Moskva 1855, na str. 153. do 158. ter ima naslov „Rad o j i J a n k o l“. Srbska in bolgarska pesen ste si tako blizu po vsebini, kakor bi obé nastali bili iz istega izvirnika ali bi pa ena izcimila se bila iz druge.

¹ V staroslovensčini je „trizna“ = certamen. O tej besedi kakor o pogrebnih običajih slovanskih bere se obširneje v znaej Krekoveji knjigi „Einleitung in die slav. Liter.“ p. 116–132.

² Vuk Stefanović Kar. Srpske nar. pjesme, u Beču 1845, II. 75–81.